

Ks. Witold Kujawski, *Parafie diecezji włocławskiej. Archidiakonaty: kruszwicki i włocławski*, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, Włocławek 2014, ss. 1007.

Publikacja jest kolejnym dziełem ks. prof. W. Kujawskiego, badacza przeszłości diecezji włocławskiej. Otwiera ją wykaz skrótów oraz wprowadzenie autora. Następnie przedstawiona jest historia parafii w archidiakonacie kruszwickim i włocławskim w kolejności alfabetycznej, w podziale na dekanaty. Całość wieńczy zakończenie, bibliografia oraz indeksy: osób i miejscowości.

Jak napisał autor we wstępie: „[...] celem [publikacji – A.H.] jest przedstawienie rozwoju parafii w diecezji włocławskiej w obecnych granicach, a jeżeli czas pozwoli, to i w jej granicach historycznych [...]”.

Diecezja włocławska należy do jednej z najstarszych na ziemiach polskich. Zaliczała się ona również do ważniejszych pod względem znaczenia, ponieważ jej biskupi, pod nieobecność Prymasa Polski, mieli prawo koronowania monarchy.

Historia tej diecezji sięga średniowiecza. Jej powstanie otacza aura wielu nieświadomych. Ks. W. Kujawski przedstawia wszystkie opinie historyków na temat powstania diecezji włocławskiej. Wiele z nich jest sprzecznych lub też opiera się na słabym materiale źródłowym. Wiadomo, że w 1123 r. legat papieski Idzi z Tusculum, który przybył do Polski, ustanowił dwa biskupstwa: w Lubuszu oraz Włocławku. Diecezję ze stolicą we Włocławku w 1148 r. papież Eugeniusz III w bulli protekcyjnej nazwał włocławską. W następnych latach często nazywano ją diecezją kujawską i pomorską, aby podkreślić przynależność do niej ziem Pomorza gdańskiego. Natomiast biskupów tytułowano włocławskimi, kruszwickimi lub też kujawskimi.

Diecezja włocławska obejmowała Kujawy z Włocławkiem i Kruszwicą oraz Pomorze gdańskie. Po opanowaniu tego ostatniego terenu przez Krzyżaków, pozostawał on jednak cały czas pod jurysdykcją polskich biskupów z Włocławka. Dopiero pokój toruński z 1466 r. zwracając Polsce Pomorze gdańskie, unormował sytuację. Po rozbiorach, kiedy diecezja została przecięta granicami państw zaborczych, w 1818 r. na mocy bulli *Ex imposita nobis*, granice diecezji ustabilizowano i odtąd nazwano ją kujawsko-kaliską. W 1925 r. po nowej reformie administracyjnej Kościoła katolickiego w Polsce, diecezja otrzymała nazwę włocławskiej.

Na przestrzeni wieków granice diecezji ulegały wielu zmianom. Diecezja włocławska (kujawsko-pomorska) obejmowała teren Pomorza gdańskiego, Kujaw i okolic Kruszwicy. Położona była wzdłuż lewego brzegu Wisły. Tylko nieliczne parafie znajdowały się po przeciwnej, prawej stronie rzeki. Diecezja graniczyła od

wschodu z diecezją plocką, chełmińską i pomezzańską. Od zachodnio-północnej strony z diecezją pomorską czyli kamińską, a następnie z archidiecezją gnieźnieńską.

W 1818 r. diecezja przyjęła nową nazwę kujawsko-kaliskiej. W jej skład wchodziła ziemia kaliska, piotrkowska i sieradzka. W 1925 r. z części jej terytorium powstały diecezje częstochowska i łódzka. Ponadto na mocy bulli *Totus tuus Poloniae populus* w 1922 r. odłączono sześć dekanatów do nowo utworzonej diecezji kaliskiej oraz cztery dekanaty do archidiecezji gnieźnieńskiej. W 2004 r. diecezja przekazała cztery dekanaty archidiecezji gnieźnieńskiej.

W XVIII wieku, diecezja włocławska składała się z trzech archidiakonatów: kruszwickiego, włocławskiego i pomorskiego. Dzieliły się one na dekanaty, a te na parafie. Diecezja włocławska została podzielona również na dwa oficjałaty: włocławski dla kujawskiej części diecezji i jako generalny dla całej diecezji oraz gdański foralny, który z czasem przekształcił się w generalny. Był także oficjałat pomocniczy (foralny) w Bydgoszczy, przeniesiony następnie do Świecia. W wyniku rozbioru Polski w 1772 r. archidiakoniat pomorski znalazł się pod zaborem pruskim. Biskup włocławski utworzył dla niego, ze względu na trudności ze strony władz pruskich, oficjałat generalny w Tczewie.

W XVIII w. archidiakoniat włocławski składał się z siedmiu dekanatów, kruszwicki – czterech oraz pomorski – dziesięciu. W XIX wieku ze względu na zmiany granic i przekształcenia administracyjne diecezji włocławskiej (kujawsko-kaliskiej), związane z sytuacją polityczną, liczba dekanatów była zróżnicowana. W 1931 r. diecezja włocławska liczyła 19 dekanatów, w 1992 r., po kolejnych zmianach administracyjnych – 26 dekanatów, a w 2004 r. – 33 dekanaty. Oczywiście w tym czasie zmieniała się również liczba parafii.

Publikacja ks. W. Kujawskiego została oparta na archiwaliach proveniencji kościelnej zgromadzonych w Archiwum Diecezji Włocławskiej we Włocławku oraz Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie. Są to zazwyczaj wizytacje kanoniczne parafii oraz akta parafii. Wykorzystano również licznie źródła drukowane.

W celu zobrazowania obszaru jaki obejmował dekanat, przy każdym z nich umieszczono orientacyjną mapę, na której zaznaczono przedstawiane parafie.

Opis dziejów poszczególnych parafii kończy się z reguły na 1939 r., poza nielicznymi przypadkami przekraczającym tę cezurę chronologiczną. Opracowanie nie uwzględnia też historii parafii powstałych po 1818 r.

Prezentowane opracowanie jest solidnym kompendium wiedzy o przeszłości parafii diecezji włocławskiej. Stanowi również zachętę dla badaczy, by częściej korzystali ze źródeł proveniencji kościelnej badając historię „małych ojczyzn”.

Katalog poloników w Bibliotece Universitaria Alessandrina, oprac. Krzysztof Soliński, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2014, ss. 169 + 20 fotografii.

Publikację otwiera wstęp, wykaz skrótów oraz bibliografia. Następnie umieszczony jest katalog. Po nim znajdują się indeksy: nazw osobowych i instytucji, typograficzno-geograficzny oraz typograficzny-nazw i nazwisk drukarzy. Całość wieńczy spis ilustracji oraz wkładka z 20 fotografiami wybranych poloników.

Powstanie Biblioteki Universitaria Alessandrina w Rzymie jest związane z Università degli Studi di Roma *La Sapienza*, najstarszego rzymskiego uniwersytetu. Powstał on w 1303 r. z inicjatywy papieża Bonifacego VIII. W 1431 r. papież Eugeniusz IV zreorganizował uczelnię, tworząc cztery wydziały: prawa, medycyny, filozofii i teologii. Po przeniesieniu siedziby uczelni do pałacu La Sapienza, szkołę zaczęto nazywać Archiginnasio Della Sapienza lub skrótowo: Sapienza. Budynek uczelni, zaprojektowany przez Francesca Borrominiego, jest perłą rzymskiej architektury barokowej. W 1870 r., po likwidacji Państwa Kościelnego, uniwersytet zyskał miano królewskiego, a w 1935 r. został przekształcony w uczelnię państwową.

Biblioteka Universitaria Alessandrina została ufundowana przez pap. Aleksandra VII w 1667 r. Po jego śmierci, nazwano ją na jego cześć. Biblioteka gromadziła zbiory pozyskując księgozbiory uczonych i duchownych oraz przejmując księgozbiory porzucone. Od 1683 r. biblioteka uzyskała pozwolenie na gromadzenie ksiąg zakazanych. W 1815 r. ksiąźnica uzyskała prawo egzemplarza obowiązkowego. Do 1873 r. Alessandrina była jedyną biblioteką publiczną w Rzymie. W 1935 r. ksiąźnica została przeniesiona do nowej siedziby w kampusie uniwersyteckim.

Biblioteka posiada obecnie 452 rękopisy, około 1 000 000 woluminów druków (w tym 674 inkunabułów, 15 000 druków z XVI w.). W bibliotece wydzielono ponad 50 kolekcji historycznych.

Ksiąźnica posiada dwa katalogi dla starego zasobu. Pełny katalog księgozbioru głównego jest XIX-wiecznym katalogiem rękopiśmiennym, obejmującym 10 tomów. Aktualnie część starego zasobu można wyszukać we wspólnym katalogu on-line bibliotek rzymskich L'OPAC Polo delle Biblioteche Pubbliche Statali di Roma oraz w Istituto Centrale per il Catalogo Unico delle Biblioteche Italiane (ICCU).

Katalog biblioteki Universitaria Alessandrina jest trzecim tomem publikacji Biblioteki Narodowej, ukazujący się w ramach serii *Polonika XVI-XVIII wieku w Bibliotekach Rzymskich*. Powstał on jako wynik wieloletnich kwerend naukowych pracowników Zakładu Starych Druków Biblioteki Narodowej w Warszawie, odbytych w latach 1988-1991 oraz w 2004 r.

Katalog obejmuje 429 pozycji, wśród których niemal połowa stanowią polonika wydane we Włoszech. Najwięcej jest druków szesnastowiecznych – 243 pozycje. W tym okresie dzieła polskich autorów ukazywały się liczniej niż kiedykolwiek w oficynach zagranicznych. Polska budziła również znaczne zainteresowanie w świecie, dlatego też sporo książek jej dotyczących ukazywało się na rynku księgarskim. Dominują druki z oficyn włoskich i niemieckich, w większości w językach łacińskim i włoskim. W bibliotece nie ma jednak książek w języku polskim. Najliczniej reprezentowane są druki z Wenecji i Rzymu. Z drukarni na ziemiach polskich należy wymienić: Kraków, Gdańsk, Poznań, Wrocław i Lwów. Bardzo mało jest książek autorstwa Polaków. Katalog uwzględnia większą liczbę poloników włoskich lub dzieł dotyczących spraw europejskich, zawierających fragmenty o Polsce. Wiele z tych druków było dotychczas zupełnie nieznanymi, a w przypadku druków z XVI stulecia istotne są wszelkie wzmianki o Polsce lub też dedykacje dla Polaków.

Katalog zawiera ponadto 196 druków, które nie były odnotowane przez bibliografię Estreicherów. Na uwagę zasługują wydane we Włoszech druki ulotne, stanowiące formę gazety, informujące o najważniejszych wypadkach politycznych. Druki te mają zazwyczaj kilka kart i ze względu na swoją formę stanowią dużą rzadkość.

W katalogu odnaleźć można włoskie edycje lub przedruki dzieł wydanych wcześniej w Krakowie, Wilnie, Łowiczu lub pierwodruki dzieł publikowanych później w Polsce.

Opisy katalogowe zgodne są z polską normą opisu starych druków. Uszeregowano je w kolejności alfabetycznej haseł. Zastosowano hasło autorskie, korporatywne, tytuł ujednolicony lub hasło w formie rzeczownika rządzącego. Nazwy osobowe podawane są w wersjach przyjętych przez biblioteki narodowe państw, według przynależności narodowej danej osoby. Tylko nazwy świętych, papieży i panujących pozostały w wersji łacińskiej.

Katalog jest nieocenionym źródłem wiedzy o polonikach znajdujących się w bibliotekach rzymskich. Dzięki odkryciu wielu publikacji nieznanych do tej pory w Polsce, wprowadza je do obiegu naukowego w naszym kraju.

List apostolski Jana Pawła II w formie motu proprio *La cura vigilantissima*, tł. z jęz. włoskiego ks. Rafał Rybacki, Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, Poznań 2014, ss. 42.

Dokument poprzedza przedmowa metropolity poznańskiego abpa Stanisława Gądeckiego.

List Jana Pawła II ma charakter ustawy regulującej funkcjonowanie archiwów Stolicy Apostolskiej. Składa się z pięciu rozdziałów. I. Zakres stosowania i definicje, II. Ochrona: §1. Przechowywanie; §2. Organy przechowawcze; §3. Organy kontroli; III. Zarządzanie archiwami: §1. Archiwizacja dokumentów; §2. Zarządzanie informatyczne dokumentami; §3. Personel; IV. Użytek publiczny i zabezpieczanie: §1. Możliwość udostępniania dokumentów; §2. Reprodukacja dokumentów; §3. Zabezpieczanie; V Postanowienia końcowe.

Z prezentowaną ustawą powinni zapoznać się wszyscy odpowiedzialni za zbiory archiwalne, nie tylko instytucji kościelnych. Ustawa może, a nawet powinna być wzorem dla statutów i regulaminów archiwów kościelnych w Polsce.

Opracował Artur Hamryszczak

***Czasopisma archiwów, bibliotek i muzeów Kościoła katolickiego*, red. ks. Waldemar Witold Żurek, Lublin 2014, ss. 399.**

Niniejsza publikacja jest próbą usystematyzowania wiedzy na temat polskich i zagranicznych czasopism archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych podejmujących tematykę związaną z dziejami Kościoła katolickiego. Całość podzielono na pięć części. W pierwszej z nich (*Czasopisma krajowe: archiwalne*) omówiono czasopisma z dziedziny archiwistyki kościelnej: „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” wydawane przez Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, „Prace i Materiały Historyczne Archiwum Archidiecezjalnego w Łodzi i Muzeum Archidiecezji Łódzkiej” wydawane przez Archiwum Archidiecezjalne w Łodzi, „Archiwariusz” wydawany przez Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, „Archiva Ecclesiastica” wydawane przez Stowarzyszenie Archiwistów Kościelnych oraz rocznik „Adhibenda”, wydawany przez Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze. Istotnym dodatkiem do tej części jest artykuł Piotra Dymmela, który dokonał zestawienia wszystkich czasopism archiwów państwowych w Polsce uzupełniając je o krótki rys historyczny ze szczególnym uwzględnieniem podstaw prawnych wydawniczej działalności omawianych archiwów. Z zestawienia tego wynika, że w roku 2013 z 33 archiwów państwowych w Polsce własne czasopisma posiadało 18 jednostek. Dwa archiwa – w Lublinie i Szczecinie wydają po dwa periodyki. Osobne pisma archiwalne wychodzą w Archiwum Głównym Akt Dawnych oraz Archiwum Akt Nowych.

W części drugiej (*Czasopisma krajowe: biblioteczne*) profil biblioteczno-kościelny reprezentuje artykuł Bogumiły Warząchowskiej na temat czasopisma „Fides” wydawanego od 1995 roku przez Federację Bibliotek Kościelnych. Autorka przedstawiła w nim historię czasopisma, jego zawartość, a także funkcje jakie pełni w zakresie nie tylko realizacji potrzeb informacyjnych ale przede wszystkim edukacyjnych.

Dział muzealny zawiera tekst bpa Mariusza Leszczyńskiego o „Biuletynie Muzeum Diecezjalnego”, który był wydawany przez Muzeum Diecezjalne w Zamościu. Ten skromny periodyk koncentrował się na zamieszczaniu opracowań najcenniejszych eksponatów muzealnych ze wspomnianego muzeum ale podejmował również szereg tematów związanych z historią sztuki, konserwacji zabytków i muzealnictwa kościelnego. W części tej znalazł się również artykuł Beaty Skrzydlewskiej zestawiający informacje bibliograficzne dotyczące muzealnictwa drukowane na łamach czasopisma „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”.

Kolejna część publikacji (*Czasopisma zagraniczne*) prezentuje dwa periodyki z dziedziny archiwistyki kościelnej drukowane poza granicami Polski: „Informationes” oraz „Archiva Ecclesiae”. „Informationes” wydawany był przez Papieski Instytut Studiów Kościelnych w Rzymie. Znalazły się w nim cenne materiały m.in. z Tajnego Archiwum Watykańskiego, Archiwum Kongregacji Rozkrzewiania Wiary oraz Biblioteki Watykańskiej. Ukazało się łącznie pięć zeszytów. Z kolei „Archiva Ecclesiae” jest pismem Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych (Associazione Archivistica Ecclesiastica) i realizuje jego założenia statutowe.

W ostatniej części (*Varia*) znajdują się artykuły luźno powiązane z tematyką archiwalną, biblioteczną i muzealną. Składają się na nią artykuły ks. Sławomira

Zycha i Bartosza Walickiego (*Pierwsze polskie czasopismo teologiczne o charakterze naukowym „Przyjaciel Chrześcijańskiej Prawdy”*), ks. Józefa Szymańskiego (*Rola polonijnej prasy katolickiej we Francji w okresie międzywojennym w zachowaniu i obronie narodowych i religijnych wartości wychodźstwa polskiego na przykładzie „Polaka we Francji”*), Marka Roberta Górniaka (*Powojenne czasopisma kościelno-religijne Dolnego Śląska i Ziemi Lubuskiej w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*) oraz Grzegorza Misiury (*Prasa organistów diecezji lubelskiej*).

Publikacja mająca przede wszystkim charakter informacyjny z pewnością posłuży za skarbiec wiadomości, z którego będą mogli czerpać młodzi adepci archiwistyki, bibliotekarstwa, muzealnictwa, a także historycy prasy.

Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego, t. 22, oprac. Andrzej Betlej, Marcin Biernat, Michał Kurzej, Mateusz Łepkowski, Jan K. Ostrowski, Tomasz Zaucha, Kraków 2014, ss. 358.

Ukazał się dwudziesty drugi tom z monumentalnej serii wydawniczej *Materiały do Dziejów Sztuki Sakralnej na Ziemiach Wschodnich Dawnej Rzeczypospolitej*, części pierwszej: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*. Publikacja obejmuje obszar zabużańskiej części ziemi chełmskiej. Na zawartość tomu złożyły się artykuły dotyczące następujących kościołów i kaplic kościoła rzymskokatolickiego: kościół parafialny pw. św. Mikołaja w Bindudze, kościół parafialny pw. Św. Trójcy w Lubomlu, kościół parafialny pw. śś. Stanisława i Anny w Maciejowie, kaplica Sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny (niepokalanek) w Maciejowie, kościół parafialny pw. św. Antoniego Padewskiego w Opalinie, Kościół parafialny pw. św. Andrzeja Apostoła w Ostrówkach, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Przewałach, dawny kościół augustianów pw. św. Michała Archanioła w Radziechowie, kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Ratnie, kościół parafialny pw. św. Izydora Oracza w Rymaczach, kościół parafialny w Szacku, kościół parafialny w Zabłociu.

Autorzy poszczególnych artykułów starali się zachować jednorodny układ treści jeśli umożliwiała to baza źródłowa. Na początku omawiano historię miejscowości, parafii oraz kościoła parafialnego. Następnie dokonano opisu architektury i wyposażenia świątyni, a także jej otoczenia. W dalszej kolejności przedstawiono stan zachowania opisywanych obiektów sakralnych, jeśli dotrwały do obecnych czasów. W ostatniej części tekstu skoncentrowano się na artystycznym wymiarze kościołów klasyfikując je do określonych kategorii zabytków. W wielu przypadkach artykuły uzupełniono o aneksy, w których znajdziemy XVIII i XIX-wieczne inwentarze omawianych kościołów parafialnych. Do publikacji dołączono dodatkowo niezwykle bogaty materiał ilustracyjny, który obejmuje 202 fotografie opisywanych obiektów.

Wykazy osób z akt parafialnych diecezji pińskiej do 1947 roku, t. 2, oprac. ks. Waldemar Witold Żurek, Lublin 2014, ss. 988.

Prezentowany tom wykazów stanowi 32 numer publikacji naukowych wydawanych w ramach Biblioteki Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Omawiany tom *Wykazów* obejmuje dane osobowe z następujących parafii: Kamieniec Litewski (księga spisu parafialnego z roku 1937/1938), Kiwatyce (księgi metrykalne ochrzczonych z lat 1929-1945, zaślubionych z lat 1943-1944, zmarłych 1943-1944, spis nawróconych), Kobryń (księgi metrykalne ochrzczonych i zmarłych z lat 1862-1945) w tym księgi chrztów parafii wojskowej pw. św. Jacka w Kobryniu z lat 1925-1939 oraz parafii Kojdanów (księgi metrykalne ochrzczonych i małżeństw z lat 1941-1945, zmarłych z lat 1941-1942, księgi egzaminów przedślubnych). Pomocnym uzupełnieniem niniejszego tomu jest umieszczenie spisu sieci parafialnej diecezji pińskiej z 1935 roku z uwzględnieniem podziału na województwa białostockie i poleskie oraz należące do tych województw powiaty. Publikacja jest podstawową bazą informacyjną dla osób zainteresowanych losami Polaków z terenów obecnej Białorusi.

Opracował Daniel Kiper